

ИЗ ИСТОРИЈЕ ИЗУЧАВАЊА РУСКОГ ЈЕЗИКА

Дара Дамљановић
Универзитет у Београду
Филозофски факултет
dara.damljanovic@beograd.com

УДК 37.09:811.161.1(497.11)
https://doi.org/10.18485/sd_ruski75.2023.ch1

РУСКИ ЈЕЗИК У ШКОЛСТВУ СРБИЈЕ: ИСТОРИЈСКА ПЕРСПЕКТИВА

За боље разумевање и стицање потпунијег увида у савремено стање институционалног изучавања руског језика у Србији неопходан је макар и уопштен преглед историјата овога проблема. Стога се у раду анализирају прилике које су довеле до увођења руског језика у школски систем Србије, разматрају друштвено-политички, културни и други фактори који су у појединим периодима утицали на заступљеност овога страног језика у нашим школству. Исто тако прате се промене методичке и лингводидактичке парадигме, историјат наставних програма, уџбеника и приручника, рад истакнутих личности и њихов допринос унапређењу наставе, значај појединих образовних институција и друго. Изучавање руског језика прати се у ширем контексту руско-српских културних и духовних веза у периоду до 1941. године.

Кључне речи: образовне институције, историја српске русистичке лингводидактике, историја наставе руског језика у српским школама, културно наслеђе.

For a better understanding and gaining a more complete insight into the contemporary state of the institutional study of the Russian language in Serbia, at least a general overview of the history of this problem is necessary. Therefore, the paper analyzes the circumstances that led to the introduction of the Russian language into the Serbian school system, discusses the socio-political, cultural and other factors that in certain periods influenced the representation of this foreign language in our school system. Changes in the methodological and language-didactic paradigm, the history of curricula, textbooks and manuals, the work of prominent figures and their contribution to the improvement of teaching, the importance of certain educational institutions, are also highlighted. The study of the Russian language is followed in the broader context of Russian-Serbian cultural and spiritual ties in the period up to 1941.

Keywords: educational institutions, history of Serbian Russian language didactics, history of Russian language teaching in Serbian schools, cultural heritage.

Увођењу руског језика у образовни систем Србије средином 19. века претходиле су вековне културне и просветитељске везе између руског и српског народа, успостављане и одржаване преваходно кроз сарадњу црквених власти, будући да је црква имала важну улогу у описмењавању народа, чувању и неговању његових духовних вредности. До отварања школа за описмењавање српске деце у Војводини, у циљу очувања православне вере на просторима где живе Срби, дошло је залагањем српског митрополита Мојсија Петровића који се обратио Петру Великом са молбом за помоћ у школским књигама и учитељима. Уследило је отварање Славенске школе Максима Суворова (1726–1731) и *Славенско-латинске школе* Емануела Козачинског (1733–1737) у Сремским Карловцима. Књиге које су том приликом Суворов и Козачински донели из Русије биле су више деценија у употреби у српским школама и после престанка рада наведених школа. Иако се делатност руских учитеља везује за црквенословенски, сматра се да је у наставном процесу као језик педагошке комуникације коришћен руски књижевни језик тога доба (Пипер 2006: 17–23).

Од краја 17. века многи Срби школовали су се у Русији, док у 19. веку школовање наших ђака одвијало се и организовано. Почетком двадесетих година 19. века једна група младића налазила се на школовању у Русији, али је о њима сачувано мало података. Кнез Милош је затим 1833. године послао у руске војне школе 31 младића, а по повратку у Србију као школовани официри, они су задовољили основне потребе наше војске за старешинским кадровима. Крајем тридесетих година Министарство иностраних дела покренуло је иницијативу за одлазак ученика гимназије у Русију ради учења руског језика, истичући у свом захтеву да „у чиновницима знајућим добро руски језик и особито при књажеској и иностраних дела канцеларији оскудицу трпимо“ (Радевић 1965: 86). Залагањем митрополита Петра Јовановића 1846. године шест ученика наше Богословије примљено је у Кијевску духовну академију на даље школовање. Следећа група школовала се у руским средњим и високим духовним школама у периоду од 1850. до 1857. године, а по повратку у Србију постављени

су за професоре богословије, гимназије, Лицеја (1838–1863) и Велике школе (1863–1905); исто тако ови кадрови заузимали су значајна места у државној служби. Радећи у различитим областима, сви су настојали да руском језику припадне заслужено место у српском школству, писали су уџбенике, бавили се превођењем дела руске књижевности и афирмацијом руске културе у српској средини.

У таквим друштвеним приликама, након 16 година постојања, Богословија у Београду у свој наставни план уврстила је руски језик са статусом обавезног предмета, а доласком из Русије В. Вердиша и Д. Рудинског и њиховог постављања за професоре Богословије, стекли су се услови за почетак наставе. Настава се изводила од октобра 1849. године, а Димитриј Рудински, магистар богословских наука, предавао је руски језик трећем и четвртном разреду „практично и утолико да би могли с ползом читати руске књиге по богословској струци“ (Радевић 1971: 499). У исто време он је предавао руску граматику групи државних стипендиста, припремајући их за наставак школовања у Русији. Од наредне школске године па до пролећа 1854. Рудински је предавао руски језик ученицима првог и другог разреда, када је због избијања Кримског рата, као страни држављанин, морао напустити Србију. Уз наставнички рад Рудински је написао уџбеник *Руска грамика* и предао на оцену и одобрење Школској комисији при Министарству просвете у мају 1852. године. На основу сачуваног извештаја Школске комисије који је потписао Јанко Шафарик може се закључити да се ради о добром уџбенику, јер „што се самог предмета, то јест граматични правила и примера руског језика тиче, тај је правилно и добро изложен, тако да Школска комисија о њему нема ништа приметити“ (Дамљановић 2000б: 69). Примедбе рецензената биле су формалне природе, али Рудински није извршио тражене корекције и уџбеник није објављен.

Увођење руског језика у Богословију имало је далеко шири значај будући да се радило о школи која је образовала не само свештенике већ и учитеље за рад у основним школама све до 1871. године, када је отворена прва учитељска школа. Фонд часова руског језика у Богословији често се мењао, али никада није био мањи од два часа недељно у трајању две школске године. Основни циљ наставе био је оспособљавање ученика за коришћење стручне литературе на руском језику. Школска библиотека била је добро снабдевена руским књигама и часописима. Школски закон из 1863. прописао је посебна недељна

вежбања у превођењу са руског на српски и обратно (Дамљановић 2000б: 64).

У овом периоду настали су први српски уџбеници руског језика намењени школском и самосталном учењу. Први одобрени уџбеник *Учитељ руског језика* Алимпија Васиљевића објављен је 1862. године у издању Државне штампарије, у тиражу од 500 примерака. Друго, потпуно прерађено издање појавило се 1871. године. А. Васиљевићу (1831–1911) припада заслуга за покушај да се руски језик уведе на Велику школу; његов курс одржан у пролеће 1864. био је веома лепо прихваћен од студената и слушалаца из реда грађана (дет. Дамљановић 2004: 68–73). Школовао се у Кијеву (1850–1857) где је завшио Духовну семинарију, а затим и Духовну академију. Радио је као професор Богословије, а касније као редовни професор филозофије и логике на Великој школи. Био је у више влада министар просвете, затим државни саветник и дипломатски представник Србије у Русији. Док су Васиљевићеви уџбеници били намењени широком кругу корисника, *Руска читанка* за ученике другог разреда богословије Јакова Павловића објављена 1873. године у 700 примерака, била је у великој мери стручно профилисана и састављена за потребе реализације наставног плана и програма Богословије.

Крајем седамдесетих година 19. века долази до значајног ширења руског језика у нашем школству. Томе је допринело више фактора у првом реду нагла експанзија дела велике руске књижевности и њен растући утицај и углед у Европи и код нас. Српска читалачка публика имала је своје омиљене руске писце; најугледнији српски интелектуалци тога времена бавили су се превођењем са руског и других словенских језика. Практичне користи од знања руског језика и потребу за његовим учењем објашњавали су аутори уџбеника тога времена. Сматрано је да се руски језик као сродан српском може брже савладати и тако оспособити за коришћење стручне и научне литературе које на српском језику у то време готово није било. Јеврем Илић у предговору *Руској граматици* (1883) пише: „У нашој књижевности није било до сада за учење руског језика ни једне књиге, у којој би било системски изложених правила руске граматике. Потреба такве књиге осетила се и у школи и изван школе нарочито у последње доба, кад је руска књижевност обратила на себе озбиљну пажњу свих оних који се науком баве, и кад је руски језик заузео важно место међу наставним предметима код најобразованијих народа“.

Илић је сматрао да настава има два циља: „један је да се лаким и свесним учењем руског језика отварају врата српској младежи за улазак у велику светску књижевност руску; други је да се тим радом и исти мах утврђује и попуњује оно филолошко образовање, које се добија по нашим школама учењем српског језика“ (Дамљановић 2008: 195). Уз наведене аргументе пресудну улогу у ширењу руског језика одиграли су актуелни политички догађаји; окретање српске власти према Русији и тражење њене помоћи нарочито је порасло током српско-турског (1876–1877) и руско-турског (1877–1878) рата. Значајну улогу имали су руски интелектуални кругови: истакнути филозофи и писци тога времена, вођени идејом о међусловенској узајамности и јединству, сматрали су да је Русија позвана да помогне словенским народима у њиховој борби за ослобођење од турске власти.

У таквој друштвено-политичкој атмосфери руски језик уводи се у средње стручне школе, елитну школу за образовање девојака – Вишу женску школу (1873), Учитељску школу (1877), Војну академију (1880); у Богословији се повећава број недељних часова и трајање наставе са две на три године. Као најважнији догађај било је отварање Катедре за руски језик у највишој образовној установи – Великој школи. До тада се руски језик на Лицеју (1838–1863) и Великој школи (1863–1905) предавао у оквиру предмета словенска филологија или словенски језици и књижевности (в. Дамљановић 2017: 41–42).

Предлог за отварање Катедре за руски језик и књижевност на Историјско-филолошком одсеку Филозофског факултета Велике школе потекао је од српске владе и министра просвете Алимпија Васиљевића. Одлуку о отварању Катедре Савет Велике школе донео је 15. октобра 1877., док је избор Платона Андрејевича Кулаковског за професора руског језика и литературе обављен 12. децембра 1877. године. Указом кнеза Милана Обреновића Кулаковски је именован за контрактуалног професора Велике школе 1. јула 1878. и остао је на тој дужности до 1. јула 1882. године. Приступним предавањем Платона Кулаковског од 10. новембра 1878. године отпочело је проучавање руског језика, књижевности и културе на Великој школи. Отварањем ове катедре, по оцени К. Кончаревић, пружен је снажан подстрек увођењу студија страних језика, књижевности и култура у српско високо школство и стога је овај догађај од изузетне важности за нашу националну културу (Кончаревић 2017: 11).

Платон Кулаковски (1848–1913) завршио је славистичке студије на Московском универзитету. Бавио се проучавањем језика и књижевности словенских народа. За време боравка у Србији наставио је научни рад и, по оцени Р. Лалића, његови радови о српској и хрватској књижевности представљали су у своје време озбиљан допринос науци (Лалић 1963: 378). Своје приступно предавање *Кратки преглед историје развића руског књижевног језика* Кулаковски је завршио речима: „Висока част, положити почетак предавању руског језика у Великој школи слободне Србије, припала је мени, и ја ћу употребити све моје силе, да би допринео што већу корист српској младежи“. Његов рад у Србији одвијао се потпуно у духу тога обећања.

Свој рад на новооснованој катедри Кулаковски је почео у школској 1878/79. години предавањима из руског језика студентима све три године, док руску књижевност слушају студенти друге и треће године историјско-филолошког одсека Филозофског факултета. Од следеће академске године предавао је руски језик студентима прве године а руску књижевност слушали су заједно студенти друге и треће године. Свој предмет предавао је са љубављу и надахнуто. Тежио је да научи студенте „да слободно читају на руском језику и да се тако оспособе да користе дела богате руске књижевности“. У марту 1881. о свом раду он пише: „Моји студенти радо уче руски језик, предавања о новијој руској књижевности слушају веома пажљиво. Многи студенти се баве превођењем са руског језика; њихов студентски часопис *Побратимство* попуњен је превасходно преводима са руског“ (Данченко 1989: 81–82).

Упоредо са предавањима П. Кулаковски је приступио писању уџбеника, те у пролеће 1879. године, у издању Државне штампарије, објављена је његова *Руска читанка за Велику школу*. Ова збирка текстова, састављена од одломака из дела руских писаца 18. и 19. века и неколико текстова српских писаца, сматра се првим универзитетским уџбеником руског језика у Србији. Познато је његово залагање за унапређење услова рада Велике школе. Наиме, боравећи у Русији у лето 1879. Кулаковски је успео да преко Словенског добротворног друштва из Петрограда обезбеди за студентску библиотеку 256, а за професорску 122 књиге. Већина наслова чинила су дела руских писаца 18. и 19. века, али и дела Ранкеа, Шекспира, Бајрона, Шилера, Мицкјевича преведена на руски језик. Из области словенске филологије ту је била историјска граматика Буслајева,

граматике савременог руског језика, хрестоматије, ново издање Пипинове *Историје словенских књижевности* и др. Књиге намењене наставничкој библиотеци биле су из области историје (опште, светске, руске), логике, филозофије, права, статистике. У архиву Велике школе сачуван је концепт писма у коме се наводи: „Савет Велике школе донео је одлуку да Славенском добротворном друштву изјави најтоплију захвалност на овоме дару као новом видљивом знаку словенског братства и узајамности“ (Дамљановић 2000б: 81).

Као професор Велике школе Кулаковски је пратио наставу руског језика у београдским средњим стручним школама. Његови извештаји објављени у *Просветном гласнику* садрже драгоцене податке о стању наставе у том периоду. Обухватају оцену стручности наставника, опис коришћених уџбеника, тип примењених на часовима вежбања, оцену нивоа знања, препоруке за побољшање наставе (дет. Дамљановић 2000б: 88–91).

Крајем 19. и почетком 20. века руски језик долази поново у средиште интересовања наше интелектуалне јавности. Сматрало се да је зближавање словенских народа могуће и потребно остварити кроз културну и научну сарадњу, као и изучавањем словенских књижевности и језика. Ово је веома повољан период за школско изучавање руског као најпопуларнијег словенског језика: шири се мрежа средњих школа у којима се учи руски језик, доласком Р. Кошутића 1895. на Велику школу обезбеђен је стручан наставнички кадар, расправља се о наставним методама, пишу уџбеници, настају званични наставни програми рада. Године 1902. руски језик се први пут уводи у српске гимназије. Програм руског језика за седми и осми разред гимназије, усвојен 19. марта 1903. године, саставио је тим еминентних професора предвођен Р. Кошутићем. Програм је пропраћен напоменом да све предвиђено треба учити на тексту, при чему треба истицати сличности и разлике између руског и српског језика у граматички и лексичком значењу. Препоручује се вођење конверзације на руском језику (Дамљановић 2010: 210–212).

Ширење интересовања за руски језик пратила је богата уџбеничка продукција: објављене су граматике, хрестоматије, приручници за конверзацију, методика. Крајем 1882. Јеврем Илић предао је рукопис своје *Руске граматике за српске школе* надлежној комисији министарства просвете. Оцењена је позитивно и прва српска граматика руског језика објављена је 1883. године. Илићева

граматика била је у употреби више од тридесет година, до појаве Кошутећеве граматике 1914. године; имала је четири издања (1893, 1903, 1908). Од другог издања претрпела је измене у духу европског покрета за реформу наставе страних језика. У предговору Илић наводи да се служио делима најбољих руских научника: Буслајева, Потебње, Поливанова, Стојуњина, али и школском граматиком српског језика Стојана Новаковића. У духу реформских захтева написана је *Практична руска граматика за средње школе* Милоша Анђел-ковића објављена 1903. године (2. изд. 1908, 3. – 1922). Већ поменутој *Граматици руског језика* Радована Кошутећа, објављеној 1914. године, претходили су његови чувени *Примери књижевнога језика руског* у три књиге (Текстови, Напомене, Речник) објављени 1910. (2. – 1911, 3. – 1926). Настасија Глушчевић, пореклом Русиња, саставила је више хрестоматија: *Руска читанка за први и други разред Више женске школе*, објављена 1891. (2. – 1893.); *Руска читанка за више разреде средњих школа*, 1894.; *Руска читанка за средње школе*, 1901. (2. – 1905). Као приручник за конверзацију, што је био основни циљ наставе страних језика у том периоду, требало је да послужи књига Петра Протића *Учитељ руског језика или речник руских речи распоређених логичним редом са фразеологијом и кратким изводом из фонетике и граматике за ученике гимназије и за друге ученике и самоуке*, објављена 1904. године. Овај приручник представља новину и по својој основној намени и по методолошком приступу. Намена се састоји у обезбеђивању наставног процеса говорним материјалом потребним за комуникацију у оквиру одређене теме; садржи тематску лексику, речи, изразе, синтагме, конструкције које су намењене за продуктивно усвајање. У методолошком приступу новину представља организација материје на основу тематског принципа, који је Протић издвојио као водећи принцип. Књига Павла Мајзнера *Увод у изучавање руског језика* објављена 1905. сматра се првим уџбеником методике наставе. Мајзнер предвиђа три основне етапе у настави језика. Прва етапа обухвата усвајање основа руске граматике и садржи потребна упутства и литературу за тај рад. У другој етапи проширују се основна граматичка знања, усваја се елементарна лексика као и неопходни културолошки подаци. Трећа етапа имала би за циљ упознавање са културом, историјом, начином живота руског народа. Савременици су оценили да се ради о делу потпуно у духу нове методе језичке наставе (дет. у Дамљановић 2000а).

У периоду после Првог светског рата, у измењеним друштвено-политичким приликама у којима су се нашле и Србија и Русија, настали су веома неповољни услови за статус руског језика код нас. После Октобарске револуције дипломатски односи између две новонастале државе – Совјетског Савеза и Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, били су прекинути, а званичне везе веома слабе. Овакво стање остало је у целом међуратном периоду; до успостављања дипломатских односа долази тек 1940. Непосредно после рата школе су радиле по скраћеном наставном плану и програму, а доношењем нових, усклађених на нивоу државне заједнице, школских закона руски језик је изостао, најпре у гимназијама, а ступањем на снагу школског закона јединственог за целу Краљевину Југославију усвојеног 1929. године, постепено и у средњим стручним школама. У међуратном периоду настава руског језика одржавала се на Катедри за источне и западне словенске језике и књижевности Филозофског факултета Универзитета у Београду, у Војној академији, на Теолошком факултету, у богословијама (непрекидно од 1849), у Музичкој академији од њеног оснивања 1937. године. Међутим контакт са руским језиком и руском културом не само да није тада прекинут, већ је вишеструко појачан. Наиме у целом међуратном раздобљу посебну улогу у ширењу руске културе, науке, уметности и језика у Србији па и шире имала је руска постреволуционарна емиграција која је снажно утицала на све области стваралаштва и друштвеног живота код нас.

Двадесетогодишњи међуратни период, поред научних публикација (радови Д. Ђуровића *Руски књижевни језик*, 1931, *Речник руско-српскохрватског са граматицом руског језика*, 1936), дао је неколико уџбеника и приручника, као и популарну литературу за самостално учење. Године 1919. Руска академија наука објавила је у Петрограду Кошутићеву фонетику, капитално дело које је одмах добило високе оцене најистакнутијих савременика. Школском учењу била је намењена *Руска граматика за седми и осми разред реалних гимназија* С. М. Куљбакина, објављена 1929. године. Овај уџбеник био је званично одобрен, али је у међувремену повучена одлука о увођењу руског језика у наше гимназије. Професор Милош Московљевић (1884–1968), књижевник, преводилац, доктор филолошких наука објавио је 1939. године *Уџбеник руског језика* намењен онима «који желе да потпуно осете високу уметност руске књижевности и схвате дубину руског духа, читајући руска дела у оригиналу», наводи се у

предговору. Садржи практичне вежбе, преглед граматике, читанку и речник. Непосредно пред Други светски рат поново је порасло интересовање за руски језик, те дневни лист *Политика* током 1938. и 1939. објављује курс руског језика који је припремао Петар Ђорђевић, професор Теолошког факултета. Зналачки, поступно и систематично уводио је он своје читаоце у правила руског изговора, упознавао са основима граматике, тумачио лексику. Целокупан материјал објављен је 1940. године као приручник под називом *Руски у 100 часова*.

«Све што се ради с љубављу има своје нарочито обележје животне стваралачке снаге. Уџбеник руског језика од познатог лингвисте и одличног преводиоца са руског... М. Московљевића оставља пријатан утисак. Дубоку љубав према рускоме народу и његовом генију, искрено дивљење и пријатељски дух читалац осети не само у предговору него и у самој грађи». Ова мисао др Ростислава Плетњова из приказа Московљевићевог уџбеника, објављеног у *Гласнику југословенског професорског друштва* за 1940. годину, може се у потпуности односити на целокупну уџбеничку литературу насталу у периоду од 1862. када је објављен први српски уџбеник Учитељ руског језика А. Васиљевића, другог прерађеног издања из 1871. до *Уџбеника руског језика* М. Московљевића из 1939. године. Исто тако и на хрестоматије Ј. Павловића (1873), П. Кулаковског (1879), три читанке Н. Глушчевић (1891, 1894, 1901), *Руске примере* Р. Кошутевића (1910) као и на граматику Ј. Илића (1883). На основу ових уџбеника и приручника покушаћемо указати на представе о Русији, руском народу, његовој култури и стваралаштву које су својим младим читаоцима пренели српски уџбеници руског језика.

Наведена уџбеничка литература у потпуности одражава принцип дидактичке недељивости језика, књижевности и културе, и то је њена доминантна карактеристика. Практични текстови уџбеника и хрестоматија представљају више или мање репрезентативан избор књижевних текстова руских писаца и песника 18, 19. и почетка 20. века, те су у том смислу потпуно усклађени са основним циљем наставе. Истовремено књижевни текстови представљају драгоцен извор не само лингвистичких него и културолошких информација. Као добар пример М. Стојнић наводи Кошутевићеву хрестоматију која је састављена од дела руске књижевности 19. века, а садржи «податке о скоро десетовековном развоју руске културе и цивилизације» (Стојнић 1986: 70). Уочава се наглашена жеља и тежња свих аутора да

одабрани текстови носе културолошке информације везане за руски народ и Русију, њену историју, културу, уметност, начин живота, обичаје. Већи број уџбеника садржи примере народног стваралаштва: кратке приче, бајке, загонетке, пословице, изреке у којима се такође огледа живот руског човека, његов поглед на свет, народна мудрост, националне моралне норме и систем вредности.

У целокупној уџбеничкој литератури овога периода представљено је више од педесет руских песника и писаца, као и мањи број преведених на руски језик страних аутора. Међу песницима најпопуларнији су очекивано били М. Ј. Љермонтов чији стихови су укључени у осам од укупно девет уџбеника (није заступљен у читанци Ј. Павловића) и А. С. Пушкин представљен у седам уџбеника (нема га у уџбеницима А. Васиљевића). Опредељујући се за њихову поезију и прозу Кошутић, на самом почетку 20. века, објашњава да ће они дуго и дуго бити савременици многим нараштајима. Следе Н. А. Некрасов заступљен у шест уџбеника (изостављен код Васиљевића и Павловића) и А. В. Кољцов представљен код Кулаковског, Н. Глушчевић, Кошутића и Московљевића. Бројне Криловљеве басне одабрали су сви аутори осим Кошутића. Од прозних писаца најпопуларнији су били Гогољ, Л. Н. Толстој, Тургењев (заступљени код Кулаковског, у две читанке Н. Глушчевић, Кошутића и Московљевића), затим И. А. Гончаров (заступљен у две читанке Глушчевић, код Кошутића и Московљевића). В. Г. Бјелински, Ф. М. Достојевски, А. Н. Мајков, В. А. Жуковски, Ј. П. Полонски и И. С. Никитин нашли су своје место у по три уџбеника различитих аутора. У два уџбеника заступљени су Д. В. Григорович, В. Измаилов, Н. М. Јазиков, Н. М. Карамзин, Н. П. Огарјов, Тумански, А. С. Хомјаков. Поред наведених писаца Кулаковски је одабрао текстове браће Аксаков, В. Боткина, Ф. Буслајева, Водовозова, Т. И. Грановског, Загоскина, П. А. Плетњова, С. М. Соловјова, В. Ј. Стојуњина и др. Московљевић се одлучио за дела Л. Андрејева, К. Д. Баљмонта, И. А. Буњина, В. И. Даља, А. Н. Плешчејева, К. Ушинског, Чехова.

Руководећи се више културолошким него књижевним критеријумима П. Кулаковски је у *Руској читанци за Велику школу* представио укупно 32 руска писца и песника. Посматрано тематски доминирају текстови из руске вишевековне историје, о војсковођама и владарима од кнеза Свјатослава до Толстојевих историјских јунака. Следе теме везане за географске реалије и описе руске природе кроз прозу Пушкина, Тургењева, Гогоља, С. Аксакова, Загоскина. У

уџбеницима А. Васиљевића доминирају теме везане за природне лепоте и богатства Русије, њена непрегледна пространства, народне обичаје и православну веру. Садржај Павловићеве хрестоматије условљен је профилом струке и циљевима наставе у богословији, па ипак у њој се нашао текст знаменитог проповедника Августина Виноградског *Слово по случају закљученог мира Русији с Францијом* у коме се велича Русија као земља са посебном мисијом у словенском и хришћанском свету. Тумачећи дела деветорице песника (Пушкина, Љермонтова, Тјутчева, Фета, Некрасова, Кољцова, А. Толстоја, Мајкова, Полонског) и истог броја прозних писаца (Тургењева, Гогоља, Л. Н. Толстоја, Достојевског, Гончарова, Бјелинског, Гаршина, Стањукевича, М. Горког), колико је уврштено у *Руске примере*, Кошутић пише о историји, култури, начину живота руског народа од древних времена до почетка 20. века. Овај свестрани познавалац Русије, о чему сведоче његова *Писма из Петрограда* настала крајем 19. века (в. Дамљановић 2020) описује друштвени живот, политичке организације и интелектуалне кругове којима су припадали поједини писци, живот у граду, на селу, на спахијском имању; упознаје са народним обичајима, митологијом, веровањима. Настасија Глушчевић бира текстове о руској породици и односима између родитеља и деце; описује породичне прославе, народне обичаје везане за велике хришћанске празнике. Уџбеник М. Московљевића најчешће описује географске реалије, живот на селу, ликове из митологије. У овом, као и другим уџбеницима међуратног раздобља, нема ни једног податка који се односи на период после 1917. године: нова совјетска реалност наша се у нашим уџбеницима насталим тек после Другог светског рата (Дамљановић 2010: 276–285).

Колико су аутори уџбеника ценили културолошке информације може се видети и на примеру *Руске граматике за српске школе* Ј. Илића који је за илустрацију граматичких правила одабрао народне пословице и изреке. Сматрајући да су пословице одраз животних схватања, моралних норми и вредности, да се у њима одражава менталитет и свакодневни живот руског човека, Илић је у своју граматику уврстио око деведесет пословица. На првом месту ту се издвајају пословице у којима се помиње Бог, однос човека према Богу и свету, као и главни морални принципи на којима се заснива вера: *Без Бога – ни до порога. Чего не желаше себе, тога и другому не желай. Люби ближнегo как самогo себя. Божья благодать велика. С*

Божьей помощью всякий труд легче. Смирение – Богу угожденье, уму просвещенье, душе спасенье, дому благословенье, людям утешенье. Тяжело нести грех на душе. Следе пословице које одражавају норме и правила понашања људи, однос човека према себи и према другима, говоре о човековој судбини, његовом односу према животу: *От своей тени не уйдешь. Кому назначено, не миновать судьбы. Кто в море не бывал, тот горя не видал. Боятся несчастья – счастья не видать. Доброго человека вспоминают добрым словом. У всех птиц есть крылья, но не все они одинаково летают. Хорошо птичке в золотой клетке, а еще лучше на зеленой ветке. От худого семени не жди доброго племени. Не всегда та собака кусается, что громко лает. Каков привет, таков ответ. От хорошего брата ума набраться, от худого брата рад отвязаться.* Даље се наводе пословице о богатству и сиромаштву, о односу према раду, о моралним вредностима, индивидуалним цртама карактера и понашања човека (лењост и трудољубивост, снага и слабост, храброст и кукавичлук, верност, постојаност). Занимљиве су пословице о снази изговорене или написане речи: *Живое слово дороже мертвой буквы. Перо смелее языка* (дет. Дамљановић 2008: 195–205).

Већ у првом српском уџбенику даје се поетска слика Русије у чије оквире се могу сместити сви каснији описи: «Широка, велика Русская земля! Не излетаешь ее на ковре-самолете! Не вымотришь в тридцать три года, в триста тридцать глаз! – Излетаешь разве на солнечном луче! Вымотришь разве очами месяца... И чего не найдешь в ней, чего не нагладишься? – Лесов ли дремучих, куда не заходила стопа человеческая, или степей раздольных, где промчались вихри народов? – Гор ли упирающихся в небеса, или равнин, обхватывающих пол земного шара? – Величественных ужасов севера, или сладострастных прелестей юга? – Сокровищ европейской образованности, или чудес азиатского волшебства? Все в ней есть. (Васиљевић, 1862). Русија је земља која памти поразе и победе својих предака, страдања у временима смутње. То су поља, степе, шуме, путеви, цркве са дрвеним куполама; то су брвнаре и камене куће, села у којима се уздиже сеоска црква; то су тројке, брза возња, коњи у галопу, одједи точкова и копита (Кулаковски, 1879). У уџбеницима почетка 20. века Русија је велика империја, а код Московљевића (1939) то је највећа држава на свету, с европском и азијском Русијом. То је многонационална држава.

Готово у свим уџбеницима налазимо текстове о владарима и

војсковођама и њиховој улози у историји Русије. Помињу се кнез Свјатослав, Иван Грозни, Борис Годунов, Петар Велики, Катарина Велика, Александар I, Александар II, Суворов. Владари и војсковође су слободољубиви, племенити, скромни, храбри. Тако велики кнез Свјатослав спава под ведрим небом, не плаши се суровости северне климе; не користи предности изненадних напада, већ увек објављује рат непријатељу. Какав је био он, таква је била и његова војска. Суворов је увек говорио истину, у говору је употребљавао изреке и пословице, није волео раскош, време је проводио са својим војницима и официрима (Кулаковски, 1879). Петар Велики је приказан као оштроуман, једноставан, природан човек, одличан војсковођа; познаје душу руског народа, војника и сељака; спас, снагу и моћ земље види у науци и раду (Глушчевић, 1891, 1901). Александар II у време руско-турског рата 1877–1878. борави на фронту поред своје војске, радује се војним победама и пати због жртава на бојном пољу (Глушчевић, 1901). Патриотизам заузима високо место на скали вредности. То је љубав према благостању и слави отаџбине, жеља да се томе допринесе. «Мы должны любить пользу отечества, ибо с ней неразрывна наша собственная» (Кулаковски 1879, 48). Руски народ је упоран, издржљив, способен да савлада и отрпи све недаће. Посебну улогу у руском друштву 19. века има интелигенција. Она испољава несебичну љубав према отаџбини, веру у њене високе циљеве, бригу о њеној судбини (Кошутић, 1910). Руски народ је толерантан према народима других вера, мада вера у исправност правослаља живи у руском човеку и преноси се с поколења на поколење. Постоје духовне школе, свуда су изграђене цркве, постоји духовна литература и свете књиге су доступне сваком човеку (Васиљевић, 1862). Религиозност руског човека испољава се у свакодневном породичном животу. Цела породица одлази у цркву, славе се верски празници, чита Свето Писмо (Глушчевић, 1901).

У целини посматрано у српским уџбеницима руског језика приказана је афирмативна слика Русије и руског народа веома блиска схватањима и вредностима српског народа. Мало података о природним богатствима земље говори пре свега о томе да је за српског читаоца на првом месту била духовност и духовне вредности руског народа, његова књижевност, наука и уметност.

Цитирана литература

- Дамљановић, Дара. „Лингводидактичко наслеђе Јеврема Илића”. [У:] Б. Шијаковић (прир.) Српска теологија у двадесетом веку: књига 3, Истраживачки проблеми и резултати. Београд, 2008, 195–205.
- Дамљановић, Дара. „Место Алимпија Васиљевића у заснивању српске русистике”. Славистика VIII, 2004: 68–73.
- Дамљановић, Дара. „Оснивање и развој универзитетске славистике у Србији”. [У:] К. Кончаревић (уред.) Универзитетска славистика: традиције, савремено стање, перспективе. Београд: Универзитет у Београду Филолошки факултет, 2017, 41–57.
- Дамљановић, Дара. „Писма из Петрограда Радована Кошутића”. Славистика, XXIV/2, 2020, 175–196.
- Дамљановић, Дара. „Представе о Русији у српским уџбеницима руског језика: два идеолошка концепта”. [У:] Д. Дамљановић, К. Кончаревић. Настава и методика наставе руског језика у Србији у XIX и XX веку: прилози за историју. Београд: Славистичко друштво Србије, Чигоја штампа, 2010, 276–285.
- Дамљановић, Дара. „Развој методике наставе руског језика у Србији”. Настава и васпитање 4, 2000: 636–646.
- Дамљановић, Дара. „Русистичка проблематика у часописима Просветни гласник и Наставник 1880–1914”. [У:] Д. Дамљановић, К. Кончаревић. Настава и методика наставе руског језика у Србији у XIX и XX веку: прилози за историју. Београд: Славистичко друштво Србије, Чигоја штампа, 2010, 206–222.
- Дамљановић, Дара. Руски језик у Србији: уџбеници до 1941. године. Београд: Филозофски факултет, 2000.
- Данченко, Светлана Ивановна. Российско-сербские общественные связи (70-80-е годы 19 века). Москва: Наука, 1989.
- Кончаревић, Ксенија. „Јубилеј наше прве катедре за проучавање стране филологије: сто четрдесет година београдске славистике”. [У:] К. Кончаревић (ур.) Универзитетска славистика: традиције, савремено стање, перспективе. Београд: Универзитет у Београду Филолошки факултет, 2017, 11–24.
- Лалић, Радован. „Катедра за источне и западне словенске језике и књижевности”. [У:] Р. Самарцић (ур.) Сто година Филозофског факултета. Београд: Народна књига, 1963, 375–400.
- Пипер, Предраг. „Двеста осамдесет година руског језика у српским школама”. Славистика X, 2006: 17–24.
- Радевић, Милорад. „Почеци наставе руског језика у Србији: неколико докумената 1852–1864”. Настава и васпитање 4, 1971: 493–505.
- Радевић, Милорад. „Први Руси професори у Београду”. Историјски глас-

ник 1, 1965: 85–93.

Стојнић, Мила. Руско-српска књижевна преплитања. Београд: Завет, 1994.

Дамљанович Дара

РУССКИЙ ЯЗЫК В ШКОЛЬНОЙ СИСТЕМЕ СЕРБИИ: ИСТОРИЧЕСКАЯ ПЕРСПЕКТИВА

Резюме

Для лучшего понимания и более полного представления о современном состоянии институционального изучения русского языка в Сербии необходим хотя бы общий обзор истории этой проблемы. Поэтому в статье анализируются обстоятельства, приведшие к введению русского языка в сербскую школьную систему, рассматриваются социально-политические, культурные и другие факторы, которые в определенные периоды влияли на представленность этого иностранного языка в наших школах. Изучаются также изменения методологической и лингводидактической парадигмы, история создания первых учебных программ, учебников и пособий по русскому языку, деятельность выдающихся людей и их вклад в повышение статуса русского языка, важность отдельных учебных заведений и др. Изучение русского языка прослеживается в более широком контексте русско-сербских культурных и духовных связей в период до 1941 года.

Ключевые слова: образовательные заведения, история сербской лингводидактики, история преподавания русского языка в сербской образовательной системе, культурное наследие.